

MOKSLINĖ KONFERENCIJA „ANTROPOGENINIŲ VEIKSNIŲ ĮTAKA INVAZINIŲ RŪŠIŲ PLĖTRAI HOLOCENE PALEOEKOSISTEMOS RAIDOS KONTEKSTE (PALEOANTROPOINVAZIJOS)“

2012 m. sausio 6 d. Gamtos tyrimų centro Geologijos ir geografijos institute įvyko Lietuvos mokslo tarybos finansuojamos Nacionalinės mokslo programos „Lietuvos ekosistemos: klimato kaita ir žmogaus poveikis“ projekto „Antropogeninių veiksnių įtaka invazinių rūšių plėtrai holocene paleoekosistemos raidos kontekste (Paleoantropoinvazijos)“ mokslinė konferencija. Pranešimus skaitė ne tik projekto dalyviai, bet ir formaliai su nacionaline programa nesusiję mokslininkai. Pirmojoje dalyje buvo skaitomi grynai „gamtiniai“ pranešimai, t.y. skirti geomorfologinei arba augalijos raidai, vėliau ryškiai vyravo tarpdalykinis požiūris. Labai gaila, kad konferencija nesudomino tituluotų Lietuvos archeologų. Be pranešėjų, čia atvyko Vilniaus ir Klaipėdos universitetų studentų. Deja, nesutikau čia savo bendradarbių, o pranešimai – labai įdomūs, buvo gvildenami žmogaus ir gamtinės aplinkos nuo neolito iki viduramžių klausimai. Toliau pabandyčiau trumpai pristatyti pranešimus ir išryškinti svarbiausius jau tyrinėtus arba tik aktualizuotus klausimus.

Po M. Stančikaitės įvadinio žodžio Geologijos ir geografijos instituto doktorantė G. Gryguc supažindino su savo ir D. Kisielienės paleobotaniniais tyrimais Švento ežere. Vėliau doktorantas A. Gaidamavičius papasakojo apie paleobotaninius tyrimus dviejuose Labanoro girios ežerėliuose – Versminyje ir bevardžiame. Šie darbai rodo, kad Geologijos ir geografijos instituto mokslininkams į doktorantūros studijas pavyks pritraukti jaunų ir energingų žmonių, taip užtikrinti paleobotaninių tyrimų tęsą ir perduoti sukauptą patirtį bei žinias jaunimui. Tikiu,

kad su šiais jaunais pranešėjais, jiems sėkmingai apgynus disertacijas, Lietuvos archeologai turės daug bendrų darbų.

Kitame pranešime M. Stančikaitė kartu su keeliais kolegomis nuo pavienių ežerų ir atskirų Lietuvos regionų pabandė pereiti prie labiau apibendrinamojo lygio – pažvelgti, kaip Lietuvos ekosistemų raida atrodo globalių pasaulio klimato pokyčių, t.y. temperatūros ir kritulių fone. Toks darbas sujungia daugelio paleobotaninių tyrimų rezultatus, leidžia sugretinti klimato ir augalijos vystymąsi su žmonijos kultūrine ir ekonomine raida holocene. Tokio tyrimo išvalgos neabejotinai svarbios ir įdomios priešistorės tyrinėtojams, todėl labai lauksiu rezultatų publikacijos. V. Pūkelytė-Baltrūnienė užbaigė konferencijos dalį, skirtą vėlyvojo holoceno ekosistemos raidai, pranešimu apie naujausią Pietų Lietuvos geomorfologinį regionavimą.

Kiti pranešimai buvo skirti ūkio raidai vėlyvajame holocene, veiklos ir naujų augalų bei gyvūnų rūšių plėtrai. A. Bliujienė supažindino su naujausiais tarpdalykiniais tyrimais Skomantų piliakalnyje ir papėdės gyvenvietėje. Tai – gręžinių gręžimas, magnetometrija, grunto geocheminiai tyrimai, keramikos termoluminescencinis datavimas (TL). Pranešimas ypač maloniai nustebino, nes geležies amžiaus tyrimų perspektyvoje tai – ryškus žingsnis į priekį, suprantant kompleksinių tyrimų naudą, taip pat suteikė progą pamąstyti apie tarpdalykinio tyrimo esmę. Gyvendami mažoje ir nelabai turtingoje šalyje mes nekuriame naujų metodų – dažniausiai pritaikome jau patikrintas metodologijas naujose aplinkose arba naujuose tyrimų objektuose. Taigi mes galime tikrinti ir pasiūlyti tik tam tikriems tikslams ir tam tikroje vietoje labiausiai tinkamas metodų taikymo strategijas. Manau, kad per maža pasakyti, jog tarpdalykiniai tyrimai vykdyti norint „patyrinėti gamtinę aplinką“ ar pan. Kiekvienas kompleksinių tyrimų organizatorius, sudaręs metodų komplek-

tą ir suplanavęs jų seką, privalo aiškiai žinoti, koks yra kiekvieno metodo uždavinys ir galimas indėlis siekiant tarpdalykinių tyrimų tikslo. Taip mąstant kyla klausimas, koks magnetometrijos tikslas tiriant Skomantų piliakalnį, jeigu užfiksuotos anomalijos nėra tikrinamos kasinėjimų būdu? Geofizikinių tyrimų archeologinėse vietovėse nauda labai menka, jei jie nevykdomi kartu su bent jau minimaliais archeologiniais kasinėjimais. Keramikos šukės datuotos TL metodu. Taip, galima šiuo metodu datuoti keramiką, bet ar tai tinkamas būdas tirti Skomantų ir kitas geležies amžiaus gyvenvietes, aš abejoju. Radioanglies metodas taikant akseleruotą masės spektrometriją (AMS) šiandien yra žymiai tikslesnis absoliutaus datavimo būdas už termiška (TL) arba optiškai (OSL) stimuliuotą liuminescenciją, todėl šie metodai žymiai rečiau taikomi archeologijoje, labai retai – I t-mečio archeologijoje, ir tik tokiais atvejais, jeigu nėra galimybės gauti kelių miligramų organinės medžiagos, reikalingos AMS datavimui. Skomantų gyvenvietės kultūrinis sluoksnis yra tamsus ir degėsingas. Kitų geležies amžiaus gyvenviečių pavyzdžiai leidžia manyti, kad Skomantų kultūriniam sluoksnyje galima aptikti AMS datavimui tinkamos organikos. Greičiausiai bus išlikusių ir maisto degėsių, prikepusių prie vidinių indų sienelių, jeigu norima datuoti keramiką tiesiogiai.

Patį įdomiausia Skomantų piliakalnio ir gyvenvietės kompleksinių tyrimų dalis man pasirodė R. Taraškevičiaus pristatyti geocheminiai tyrimai. Pranešėjas sėkmingai pademonstravo, kad, be archeologų pamėgto fosforo, azotas, chloras, siera, švinas ir kiti elementai taip pat gali būti priešistorinių žmonių veiklos rodikliai. Įdomu tai, kad šių elementų signalus galima atskirti nuo pamatinės uolienos cheminių elementų rinkinio signalų. Tačiau kaip atskirti dėl priešistorinio žmogaus veiklos grunte atsiradusių cheminių elementų kiekį nuo šiuolaikinės antropogeninės cheminės taršos? Čia galėtų padėti geocheminiai didesnio fono ir aplinkinių laukų tyrimai, jie galėtų tapti svarbia archeologinių žvalgomųjų tyrimų dalimi, nes daug archeologinių vietų Lietuvoje yra suartos. Ypač tai būtų aktualu ieškant

priešistorinių gyvenviečių intensyvaus žemės ūkio rajonuose Vidurio Lietuvoje.

P. Blaževičius papasakojo apie grupės mokslininkų bioarcheologinius tyrimus Vilniaus žemutinėje pilyje, XIII a. medines konstrukcijas, dendrochronologiniu būdu datuotas kelerių metų tikslumu. Lieka tik pasidžiaugti kolegų sėkme ir tikėtis, kad kada nors dendrochronologinė skalė Lietuvoje bendromis archeologų ir paleobotanikų pastangomis pasieks ir akmens amžių.

Man teko uždavinys supažindinti klausytojus su geoarcheologiniais tyrimais, 2009–2011 m. atliktais septynių mokslininkų grupės Šventosios archeologiniame komplekse. Trumpai papasakojau apie paleogeografinės rekonstrukcijos rezultatus, naujai atrastą 42-ąją radimvietę – žvejybos vietą lagūninio ežero viduryje, bandymą apibendrinti visas žinomas ¹⁴C datas ir atkurti gyvenviečių sistemas ežerų ir siaurų kanalų labirinte. Taip pat bandžiau atkreipti dėmesį ir pasiūlyti galimas tyrimų kryptis dėl palinologinių ir zooarcheologinių/archeologinių duomenų prieštaravimų. Javų žiedadulkės, randamos Šventosios lagūninio ežero sluoksniuose, datuojamos V t-mečiu pr. Kr., tačiau neabejotinų žemdirbystės/gyvulininkystės požymių archeologinėje ir zooarcheologinėje medžiagoje nerasta jokiose radimvietėse. Šiandien teigiu, kad ryškesnio pokyčio link gamybinio ūkio Šventosios regione galima tikėtis tik sunykus labai turtingo biotopo gėlavandenei ekosistemai apie 1800–1700 cal BC, galėjusiai išmaitinti gausias bendruomenes, taikančias labai įvairius ir ištobulintus žvejybos bei ruonių medžioklės būdus. Aiškinantis, kaip javų žiedadulkės pakliuvo į labai ankstyvus ežerų nuosėdų sluoksnius, siūlau ateiptyje atkreipti dėmesį į bioturbacijos vaidmenį gitijos formavimosi procese, galbūt gėlo vandens rezervuaro efektą datuojant gitiją, žiedadulkių pernašą oru. Šventosios neolito ir bronzos amžiaus radimviečių tyrimai yra pasiekę tokį tašką, kad kokybiniam proveržiui labai trūksta sistemingų kompleksinių tyrimų didžiuliuose plotuose tarp Palangos ir Lietuvos–Latvijos sienos, nes taikomieji kasinėjimai vien tik urbanizuojamoje saugomos kultūros vertybės

teritorijoje neleidžia spręsti svarbiausių klausimų, susijusių su priešistorinių žmonių ekonomika ir kitomis sferomis.

A. Merkevičiaus ir R. Nemickienės pranešimas buvo skirtas seniesiems žemdirbystės laukams. Pranešėjas supažindino su užsienio autorių sukurta šių paminklų tipologija, pagal kurią šio reiškinių pradžia datuojama bronzos amžiumi. Bet mes taip ir nežinome, ar ta tipologija tinka Lietuvoje, nes autoriai nepateikia gautų skirtingų laukų tipų ^{14}C datų. Atrodo, kad paskutinėje skaidrėje buvo kelios datos, bet jos buvo parodytos tik akimirka – pavyko pastebėti raidės AD – tai reiškia po Kristaus. Vienas iš aktualiausių klausimų, susijusių su senųjų žemdirbystės laukų reiškiniu Lietuvoje, yra – ar iš tiesų jie yra „senieji“. Akmenų struktūros Šiaurės vakarų Lietuvoje tiriamos jau ne pirmus metus, kai kurios jų įtrauktos į Kultūros vertybių registrą, todėl tikrai būtų metas sulaukti šių objektų absoliutaus datavimo rezultatų. Iki tol visus interpretuojančius teiginius tenka vertinti labai atsargiai. Iš esmės temą vertinu kaip labai įdomią ir svarbią, net ir tuo atveju, jeigu daugelis ar visi tiriami objektai pasirodys esantys žymiai vėlesni už bronzos amžių. Manau, kad istorikai būtų labai dėkingi archeologams, jeigu atsirastų visiškai naujas senosios žemdirbystės tyrimų šaltinis.

D. Kisielinė supažindino su archeologiniais ir paleobotaniniais Klaipėdos senamiesčio kultūrinio sluoksnio tyrimais. Šis pranešimas, kaip ir P. Blaževičiaus pristatymas, patvirtina, kad paleobiologiniai tyrimų metodai sėkmingai integravosi ne tik į akmens amžiaus, bet ir viduramžių miestų tyrimus.

Antrajame savo pranešime „Kultūrinių augalų rūšių invazija vėlyvajame holocene gyventojų ir gamtos istorijos fone“ M. Stančikaitė vėl pabandė pateikti apibendrintą vaizdą, kaip plito kultūriniai augalai Rytų Baltijos regione, daugiau akcentuodama chronologiją. Ir vėl buvo grįžta prie labai ankstyvų datų, priskiriamų javų žiedadulkėms Estijoje (5600 cal BC!) ir Lietuvoje (V t-metis pr. Kr.). M. Stančikaitė pastebėjo, kad kiti Europos mokslininkai abejoja rezultatais, nes Lenkijoje žemės ūkio pradžia datuojama tik 3500 cal BC. Pranešėja pa-

sitiki palinologinių tyrimų metodologija ir bando ieškoti tyrimų rezultatus derinančios žemdirbystės plėtros koncepcijos. Ji teigia, kad pirmųjų kultūrinių augalų plėtros keliai galėjo būti kitokie, pagrindinis variklis – socialinis prestižas, reikšmė ekonomikai – nežymi. Vėliau, t.y. po 3500 cal BC, žemės ūkis tampa ekonomiškai svarbiu užsiėmimu. Man toks neolitizacijos modelis nepasirodė patrauklus, nes neteko susidurti su etnografiniais šaltiniais, liudijančiais apie žvejus ir medžiotojus, kurie dar šiek tiek užsiimtų ir žemdirbyste. Dar vienas labai įdomus M. Stančikaitės pateiktas faktas buvo tas, kad paleobotaniniai tyrimai rodo žmogaus veiklos nuosmukį ankstyvajame bronzos amžiuje. Iš esmės tai dera su archeologiniais duomenimis ir verčia ieškoti paaiškinimo.

Paskutiniame, L. Daugnoros pranešime „Naminiai gyvuliai Lietuvoje“ teko išgirsti įdomių, bet jau žinomų faktų, pvz., kad Vrangelio salos mamutai buvo mažesni už žemyne gyvenusius, prijaukintų gyvulių ūgis buvo mažesnis už laukinių, bet vėl pradėjo didėti atsiradus veislėms, kad archajiškos kiaulių veislės turi ataugą pasmakrėje ir t.t. Pranešime pademonstruoti keli grafikai su gyvulių kaukų, surinktų keliose Lietuvos archeologinėse vietose, rūšine struktūra. Nepavyko išvelgti pranešimo koncepcijos, o iš chaotiškai pateikto jau nebenauros informacijos kratinio susidariau vaizdą, kad jokie nauji zooarcheologiniai tyrimai nebuvo atlikti arba jų rezultatai neminimi.

Lietuvoje maždaug iki 2010 m. pavieniai archeologai ieškodavo gamtos mokslų tyrinėtojų pagalbos sprendžiant svarbius priešistorinės visuomenės ir gamtinės aplinkos klausimus. Šiandien humanitarų ir „gamtininkų“ bendradarbiavimas nėra toks vienusiškas. Atrodo, kad iniciatyvos buriant tarpdalykinių tyrimų grupes vis dažniau imasi paleobiologai ir paleoekologai. Didžiulis čia M. Stančikaitės ir Geologijos ir geografijos instituto nuopelnas. Ypač svarbu, kad ryšių su Lietuvos archeologais bando ieškoti užsienio tyrėjai, taip pat ir gamtos mokslų atstovai. Kaip mes juos sutinkame? Atrodo, įvairiai. Štai 2011 m. Bristolio universiteto prof. R. Evershed ir dr. V. Heyd kreipėsi pagalbos tyrimų projektui

identifikuojant maistą pagal lipidų sudėtį keramikos molio masėje. Jeigu projektas gaus paramą, priešakiniai biomolekuliniai tyrimai vyks tiriant ir Lietuvos keramiką. Tais pačiais metais dr. R. Kowalczyk iš Lenkijos žinduolių tyrimo instituto kvietė Lietuvos zooarcheologus prisidėti prie prancūzų ir lenkų mokslininkų grupės darbų atliekant zooarcheologinės medžiagos (stumbių, taurių ir briedžių) stabilizaciją izotopų, genetinius ir kitus tyrimus, tačiau beveik visą Lietuvos zooarcheologinę medžiagą besisavinantis prof. L. Daugnora tarė NE...

Apibendrinamas konferenciją vertinu ją kaip

TARPTAUTINĖ MOKSLINĖ KONFERENCIJA „NAUJAUSI ARCHEOLOGINIAI TYRINĖJIMAI“ (2011 M.)

Jau tradicine tapusi, praėjusiais metais penkmečio išbandymus atlaikiusi, Lietuvoje vėl surengta tarptautinė mokslinė konferencija „Naujausi archeologiniai tyrinėjimai“. Šį kartą konferencijos organizatorė – Lietuvos archeologijos draugija – pakvietė Lietuvos ir užsienio valstybių mokslininkus į atnaujintą Kernavės muziejų ir naują, po kojomis dar girgždančią naują kiliminę dangą išklotą, modernia technine įranga aprūpintą konferencijų salę.

Smagu pareikšti padėką rėmėjams, kurie, nepaisant finansinių negandų Lietuvoje, vis dėlto skiria lėšų konferencijai surengti bei palepinti skaitovus ir klausytojus gardžia vakariene sugrįžus į dabartinę Lietuvos sostinę.

Ižanginiame žodyje dr. G. Zabiela pristatė naują leidinį „Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2010 metais“, kuris kiekvienais metais tampa vis storesnis ir spalvingesnis, nors santraukos anglų kalba tebėra nedidelės apimties. Taip pat jau tampa tradicija prieš konferenciją pagirti uoliusius ir pabarti vis dėlto savo straipsnius pateikti autorius. Ši knygos pristatymo dalis visada sulaukia salės reakcijos – vieniems suteikia pasididžiavimo išgirdus savo pavar-

svarbų įvykį Lietuvos moksle, archeologijai pereinant į tarpdalykinių tyrimų lygmenį (angl. *science-based archaeology*). Archeologinius kasinėjimus, kuomet tyrimų vadovas net nesusimąsto apie įvairių šiuolaikinio mokslo šakų teikiamas priešistorės pažinimo galimybes, vadinčiau ne gelbėjamaisiais, bet naikinančiais tyrimais. Nors būtent dabar vyrauja tokie darbai, tačiau tokios konferencijos, kaip ši, rodo, kad Lietuvoje yra nemaža grupė mokslininkų, ieškančių atsakymų į rūpimus klausimus, pasitelkiant įvairius tarpdalykinių tyrimų metodus. Dėkoju organizatoriams ir linkiu sėkmės ateities darbuose!

Gytis PILIČIAUSKAS

dę, kitiems duoda galimybę „pabaksnotiesiems pirštu“ priminti apie tai visą vakarą po konferencijos. Dar didesnio atgarsio sulaukia informatyviausios ataskaitos rinkimai. Šiais metais laurai atiteko archeologui O. Fedajevui, kuris, padedamas kolegijų, parengė tiek iškastu plotu (daugiau nei 6000 m²), tiek ir ataskaitos apimtimi (7 tomai) išsiskiriančią Stabatiškių dvarvietės archeologinių tyrimų ataskaitą. Ši dvarvietė – kol kas vienintelis toks Lietuvoje archeologiškai visiškai ištirtas objektas.

Pirmoji konferencijos dalis buvo skirta užsienio svečiams, kurie pristatė savo šalių tyrinėjimus, pateikdami konferencijos dalyviams bendrą informaciją apie tai, kokios tyrimų tendencijos vyrauja kaimyninėse valstybėse (Baltarusijoje, Rusijoje, Latvijoje, Lenkijoje).

Dr. V. Lakiza, Baltarusijos mokslų akademijos Archeologijos skyriaus vadovas, nustebino jų šalyje vykstančių archeologinių tyrimų mastais. Didžioji dalis jų yra susiję su valstybės vykdomais projektais – hidroelektrinių, atominės elektrinės ir tiltų statyba. Pranešimo pabaigoje iškeltos jau seniai visiems rūpimos ir stebimos objektų apsaugos, plėšikavimo bei kilnojamųjų kultūros vertybių vagysčių problemos. Deja, jų sprendimai taip ir lieka neaiškūs.

Kaliningrado srityje 2008–2010 m. vykčiusius archeologinius tyrimus, susijusius su naujo kelio